

Michael Beníšek

Indolog Vincenc Lesný a romistika

| Vincenc Lesný |

Minulý rok uplynulo padesát let od smrti významného českého indologa, akademika Vincence Lesného. Tato osobnost je právem pokládána za zakladatele moderní české indologie. Ačkoliv studium sanskrtu a staroindické kultury se v Praze pěstovalo již od devatenáctého století jako součást širšího oboru indoevropské srovnávací jazykovědy, teprve Lesný, který z tohoto prostředí vzešel, obrátil svůj pohled na Indii jako takovou. Jeho zájem se přitom nesoustředil čistě na jazykovědnou problematiku, jak tomu bylo tehdy zvykem, nýbrž i na otázky indických dějin, kultury a náboženství, ba i na tehdejší aktuální sociální a politické problémy. Díky jeho

působení byla po druhé světové válce v Praze startována nová éra české indologie, jejíž badatelský zájem o Indii byl mnohem širší a komplexnější než dříve. Jazykové studium sice stále zůstávalo a zůstává základním pilířem indických studií, avšak nesoustředilo se již výhradně na sanskrt. Lesný, a také jeho současník Otakar Pertold, byli prvními českými vědci, kteří se vážně zabývali moderními indickými jazyky, a tím předurčili vývoj soudobé indologie.

Vůdčí postavou nové vědní disciplíny se obvykle stává osobnost, která se začala zabývat novou, do té doby opomíjenou či úplně neznámou oblastí poznávání a toto poznávání uskutečňuje studiem „předmětu“ z jeho nejrukbnějších hledisek. Proto pro mnohé zakladatele novodobých humanitních oborů je typické široké pole zájmů, jimiž svému oboru dávají život. Z nich si až pokračovatelé zakladatelova díla vybírají specializaci. Z pohledu devatenáctého století bychom tak mohli konstatovat, že Lesný si jako svůj odborný zájem vybral takové stránky indické skutečnosti, které byly do jeho doby vědou opomíjeny. Z dnešního pohledu naopak vidíme Lesného dílo jako nezvykle rozsáhlý záběr mnoha podoborů toho, co indolo-

gii tvoří. A pravděpodobně již žádný jeho nástupce neobsáhl tak široké „indologické“ pole jako Lesný, jehož životní dílo zahrnovalo vedle prací z klasické indologie – tj. studia starých indických jazyků a staroindické kultury – také filologii moderních indických jazyků, zkoumání indické historie, dějiny starších i novějších indických literatur, buddhismus, politickou a sociální problematiku, vztahy Indie a českých zemí, otázky vlivu indického myšlení na Evropu – a také studium romského jazyka i dějin a kultury Romů.

Lesného přitahovala romština jako indický jazyk, romská kultura jako proud vyvěrající z indického pramene a Romové jako lid přicházející ze země pod Himálajem. Poznání romského bytí proto nejspíš vnímal jako jednu složku poznání Indie v celé její co možná nejúplnější komplexnosti.

Lesný nikdy nepřístupoval ke své práci jako badatel odtážený od reality, který předmět svého zkoumání vnímá čistě jako věc bez hlubšího lidského rozměru. Od tohoto schématu typického pro vědce 19. století se naopak odchyloval, a to je jeden z dalších rysů, jenž z něho činí badatele na svou dobu převratného. Lesný byl v kontaktu s živou indickou realitou. Měl mezi Indý své osobní přátele – na prvním místě předního bengálského spisovatele a nositele Nobelovy ceny za literaturu Rabíndranátha Thákura a také pozdějšího prvního ministerského předsedu Indie Džaváharlála Néhrúa. Veřejně vystupoval na obranu Indie a prosazoval její úplnou nezávislost na britském impériu. Své názory publikoval v prvorepublikových novinách a časopisech, v nichž se Indie a jejího boje za samostatnost otevřeně zastával. Na Lesného je tedy možné nahlížet jako na veřejně angažovaného učitele a vědce, kterého k Indii poutal niterný citový vztah.

Ačkoliv ve svých článcích o Romech a romštině používá terminologii i formulace tehdejší doby, přesto ani v nich není náznak po pohrdání či jiném druhu neúcty k romskému lidu. Přirozeně, že by v dnešní romistice byly některé Lesného pasáže vyjádřeny jinými slovy, nicméně posuzujeme-li jeho dílo v kontextu dané doby, spatřujeme Lesného jako skutečného znalce otevřeného hlubokému porozumění.*

* Pozn.red.: Vincenc Lesný užíval tehdy běžného apelativa „Cikán, cikánský“. V tomto článku užíváme etnonymní označení „Rom, romský“ v souladu s požadavkem Romů, vysloveným na I. mezinárodním romském kongrese v Orpingtonu u Londýna v roce 1971. Terminologický posun od apelativa „Cikán“ k autonymnímu etnonymu „Rom“ je patrný i v současné vědě: například název odborného „cikanologického“ časopisu *Journal of the Gypsy Lore Society* (založen 1888) se v roce 2000 změnil na *Romani Studies*. Citujeme-li však, či parafrázujeme-li názory v historickém kontextu Lesného doby, přidržujeme se tehdejšího apelativa „Cikán“.

Život Vincence Lesného

Vincenc Lesný se narodil 3. dubna 1882 v Komárovicích na Moravě nedaleko Moravských Budějovic v rodině drobného rolníka Baltazara Lesného. Po maturitě na gymnáziu v Jindřichově Hradci odešel roku 1902 konat službu k válečnému námořnictvu v chorvatské Pulji. Po návratu roku 1903 se dal zapsat ke studiu sanskrtu a klasické filologie (latiny a řečtiny) na Karlo-Ferdinandově Univerzitě v Praze. Staroindickou a staroíránskou filologii zároveň studoval na pražské německé univerzitě. V oboru indologie byli Lesného učiteli na české univerzitě prof. Josef Zubatý, na německé rakouský profesor Moriz Winternitz – autor trídílné, na celém světě dodnes používané učebnice dějin staroindické literatury.¹

V roce 1907 ukončil Lesný vysokoškolská studia a začal učit češtinu a latinu na pražských gymnáziích. Až do poloviny dvacátého století totiž bylo běžné, že se absolventi vysokých škol nejprve stávali středoškolskými profesory. Během své učitelské kariéry se věnovali také vědeckému bádání a teprve po habilitaci se vraceli na vysoké školy. Tak tomu bylo i v případě Lesného.

V letech 1909 – 1910 odjel Lesný ještě jako středoškolský učitel na studijní pobyt do Oxfordu a Bonnu, kde si doplňoval indologické vzdělání. V Oxfordu se mu dostalo školení i v novindických jazycích. Britská indologie se na rozdíl od kontinentální věnovala studiu moderních indických jazyků již od devatenáctého století, což ovšem bylo ze zcela praktických důvodů. Británie potřebovala vychovávat úředníky, kteří by působili v britských koloniálních službách a tudíž znali jazyky současné Indie. Lesný se z novindických jazyků zprvu zaměřil na hindštinu a maráthštinu. Z hindštiny roku 1911 převedl do češtiny povídku Ajódhja Singha *Déobála*.² Na poli maráthské filologie publikoval již o rok dříve tehdy průkopnické dílo *Maráthská syntax pádová*,³ ve kterém osvětluje vyjadřování pádových vztahů v jazyce severní části západního pobřeží indického poloostrova a zároveň porovnává se situací ve starších indoárijských jazycích (sanskrtu a prákrtech) i v jiných jazycích novindických (hindštině, paňdžábštině, a také v romštině). Velkou část svého života zasvětil však Lesný bengálštině. Jeho první překlad z bengálštiny do češtiny⁴ byl zároveň prvním přímým převedením bengálského originálu do evropského jazyka. Z bengálských spisovatelů se obzvláště zabýval

1 M. Winternitz, *Geschichte der indischen Literatur* (C.F. Amelang, Leipzig 1908–1922). Dílo bylo přeloženo do angličtiny a až do nynějška je znovuvydáváno v Indii.

2 A. Singh, *Déobála* (Laichter, Praha 1911).

3 V. Lesný, *Maráthská syntax pádová* (Nákladem F. Šimáčka, Praha 1910).

4 R. Thákur, *Ukázky poesie i prosy* (Nákladem Orientální bibliotéky, Praha 1914).

tvorbou Rabíndranátha Thákura, s nímž ho pojilo hluboké přátelství. Jeho osobě věnoval i jednu ze svých knižních monografií.⁵ Vedle toho překládal ze sanskrtu⁶ a prákrťů.⁷

V roce 1918 se Lesný habilitoval prací *Vývojový stupeň nářečí prákrťských v dramatech Bhásových a určení Bhásovy doby*.⁸ V ní na základě jazykového rozboru tehdy krátce objevených her staroindického dramatika Bhásy určil dobu, kdy tento autor přibližně žil. Závěry, ke kterým Lesný dospěl, zůstávají v platnosti dodnes. O šest let později jmenoval prezident republiky Vincence Lesného profesorem Karlovy Univerzity. Na její filozofické fakultě vyučoval poté indologii a také íránistiku až do své smrti. Od roku 1937 do uzavření vysokých škol nacisty vedl fakultu jako děkan. Po válce vedle toho působil i na olomoucké univerzitě, kde se indologie po velmi krátkou dobu taktéž pěstovala.

Indii navštívil Lesný dvakrát – v letech 1922–23 a 1927–28. Poobakrát přednášel na Thákurově univerzitě v bengálském Šántiniketanu. Zbylý čas po Indii cestoval a poznával její život. O dojmech ze svého prvního pobytu vydal svědectví v knize *Dnešní Indie*.⁹

Na poli kulturních dějin zpracoval historicky zaměřená knižní díla *Duch Indie*¹⁰ a *Indie a Indové. Pouť staletími*.¹¹ Zájem Lesný projevoval i o poznání náboženského života Indie a jejího filozofického myšlení. Zvláště ho oslovil buddhismus, a to jeho théravádový směr reprezentovaný pálijským kánonem a praktikovaný na Cejlonu a v některých zemích Jiho-východní Asie. Lesného monografie *Buddhismus*¹² zůstává dodnes jedním ze základních buddhologických děl české literatury.

Vedle čistě odborných prací byla velká část Lesného tvorby charakteru populárně-vědeckého. Lesný usiloval o objektivní a zároveň porozuměním naplněný pohled na Indii u české veřejnosti. Toto úsilí uskutečňoval veřejnými přednáškami i nejrůznějšími články v českých novinových i časopiseckých periodikách. Zároveň byl činným na poli česko-indických vztahů. Stál u zrodu pražského Orientálního ústavu v roce 1927, podnítil vznik jeho Indického

5 V. Lesný, *Rabíndranáth Thákur (Tagore)* (Nákladem J. Šnajdra, Kladno 1937). Kniha byla přeložena také do angličtiny, ale prakticky celý její náklad se ztratil během bombardování Londýna za druhé světové války.

6 Převážně epiku, např.: *Nalah a Damajantí* (Nákladem J. Šnajdra, Kladno 1924).

7 Např. *Dhammapadam. Buddhistská sbírka průpovědí správného života*. (Symposion, Praha 1947).

8 V. Lesný, *Vývojový stupeň nářečí prákrťských v dramatech Bhásových a určení Bhásovy doby* (Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1917).

9 V. Lesný, *Dnešní Indie* (Nakladatelské družstvo „Máje“, Praha 1924).

10 V. Lesný, *Duch Indie* (Státní nakladatelství, Praha 1927).

11 V. Lesný, *Indie a Indové. Pouť staletími* (Orientální ústav, Praha 1931).

12 V. Lesný, *Buddhismus* (Samcovo knihkupectví, Praha 1948); druhé vydání Votobia, Olomouc 1996.

sdružení (1934) a těsně po skončení druhé světové války spoluzakládal dodnes vycházející orientalistický časopis *Nový Orient*, jehož byl prvním šéfredaktorem.

Lesný byl ženat s paní Miladou Lesnou-Krausovou (1889-1961), odbornicí na germánské jazyky, která svůj život zasvětila dánské literatuře a jejím překladům do češtiny. Syn Ivan Lesný (1914-2002) byl předním českým neurologem.

Vincenc Lesný zemřel krátce po svém jmenování akademikem v Praze dne 9. dubna 1953. Duch jeho celoživotního díla však pokračuje v tradici české poválečné indologie, které vtisknul novou podobu.

Romistické práce Vincence Lesného

O Romy a romštinu se Lesný zajímal po celou dobu svého indologického působení. Jeho články zaměřené na některé z romistických témat se objevují mezi lety 1916–1941, v roce 1950 navíc zveřejnil recenzi na jedno zahraniční romistické dílo. Určité ponětí o romštině však musel mít již dříve, neboť v roce 1910 publikoval zásadní studii *Maráthská syntax pádová*, ve které udává mimo jiné několik romských příkladů vybraných jazykových tvarů, a ty srovnává s maráthskými. Tyto příklady vesměs čerpal ze Sowovy práce o západoslovenské romštině,¹³ v citacích se vedle toho objevuje i Ješinova česká romština.¹⁴ Lze proto předpokládat, že prostřednictvím těchto dvou děl se Lesný s romštinou seznámoval.

Za jeho neplodnější „romistické období“ lze považovat druhou dekádu dvacátého století, kdy zveřejnil jednu odbornou studii a jeden celkem rozsáhlý český článek o „Cikánech“ a „cikánštině“. Ten již prozrazuje hlubokou obeznámenost s existující „cikanologickou“ literaturou. Do tohoto období se datuje i jeho návštěva osady na jižní Moravě, kde se mu podařilo vedle několika písní zapsat také pohádku. Před rokem 1920 sepsal i svou další studii, která však byla zveřejněna až v roce 1928. Z pozdějšího období Lesného života lze za významný počín považovat přípravnou práci na romsko-českém slovníku. K vydání slovníku však bohužel nikdy nedošlo. Všechny publikované práce z oblasti romistiky proto vyšly jen jako články či statě v odborných časopisech, popřípadě kolektivních dílech. Na následujících řádcích se nejprve zaměříme na jeho odborné německy psané studie uveřejněné v mezinárodních periodikách a teprve poté přejdeme k česky psaným pojednáním.

13 Rudolf von Sowa, *Die Mundart der slowakischen Zigeuner* (Göttingen 1887).

14 Josef Ješina, *Romáňi čib čili Jazyk cikánský* (Fr. A. Urbánek, Praha 1882).

| V. Lesný s Rabíndranáthem Thákurem |

Poprvé Lesný publikoval o romštině studii „Über die langen Vokale in den Zigeunerndialekten“ (O dlouhých samohláskách v cikánských dialektech) uveřejněnou roku 1916 v německém orientalistickém časopise *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. Hlavním záměrem této práce je snaha najít možnou spojitost, která by hypoteticky mohla existovat mezi vokalickou kvantitou ve staroindičtině a jejími vývojovými pokračovateli – prákrtskými jazyky – na straně jedné a dnešními romskými dialekty na straně druhé, respektive zjistit, zda nějaká taková spojitost vůbec existuje. Lesný chtěl ověřit platnost tvrzení cikánologů konce devatenáctého století, F. Mikloschiće a R. von Sowy, kteří souvislost mezi délkou samohlásek ve staroindických a jim příbuzných

romských tvarech popírali. Vedle toho Lesný upozornil na nespolehlivost různých prací o romštině, které se tohoto tématu týkají. Poté uvedl tři možnosti, které se mohou při srovnání kvantity vokálů mezi indoárijskými jazyky a romštinou objevit. První možností je situace, kdy dlouhému vokálu ve staroindičtině odpovídá ve všech romských dialektech také dlouhý vokál. Podle Lesného lze tento případ v konkrétních tvarech posuzovat jako zachování původní délky. Jako příklad uvádí mimojiné romské *kālo* „černý“ ekvivalentní staroindickému *kāla-*. Druhou možnost představuje krátký vokál ve staroindičtině reprezentovaný v romských tvarech také krátkým vokálem anebo dlouhým jako náhrada za zjednodušení složeného konsonantu (často prákrtské gemináty – tj. zdvojeného konsonantu). Právě tento hláskový zákon charakterizuje vývoj většiny novindických jazyků (např. staroind. *agni-* > pkt. *aggi-* > hin. *āg*), ačkoliv některé jazyky geminátu zachovávají (paňdžábština – *agg*). Podle Lesného se právě v tomto bodě projevuje nejednotnost jednotlivých dialektů romštiny, která tak trochu jakoby odrážela nejednotnost jednotlivých moderních jazyků Indie. Důležitým rysem romštiny je navíc zachování některých konsonantních skupin, které nevykazují prákrtskou asimilaci. Těm by měl vždy předcházet vokál krátký, přestože staroindičtina může na jeho místě mít dlouhý vokál. A to je případ třetí možnosti. Romština dle Lesného navazuje na prákrtský

hláskový zákon, jenž neumožňuje, aby složenému konsonantu předcházel dlouhý vokál (např. staroind. *kāṣṭha-* > pkt. *kaṭṭha-*, rom. *kašt* „dřevo“). Pokud se dlouhý vokál v tomto případě v romštině přeci jen vyskytne (Lesný uvádí za příklad *pārno* < staroind. *pāṇḍu-*), se staroindickým nesouvisí a délka takového vokálu je až pozdější.

Lesného vidění romských samohlásek, jejichž délka by mohla v jistých případech souviset s délkou v ostatních indických jazycích, však již dnes nelze přijmout zcela bez výhrad. Problematickým rysem je v tomto ohledu nesoulad mezi romskými dialekty. Tak například ve východoslovenské romštině není délka samohlásek fonologicky relevantní (nerozlišuje význam slov) a je obvykle vázána na přízvuk, který je v tomto dialektu pravidelně na předposlední slabice. Z toho je zřejmé, že vokalická délka ve východoslovenské romštině na délce ve starších fázích indoárijského jazyka pravděpodobně nezávisí. Žádná jednoznačná souvislost mezi romskou a sanskrtskou, prákrtskou či novoindickou vokalickou délkou neplyne ani z Lesného vlastního jazykového materiálu sebraného mezi moravskými Romy.

Problematické samohlásek zasvětil Lesný i svou druhou odbornou studii o romštině. Článek „Die Vertretung des altindischen (mittelindischen) *a* und *ā* in den europäischen Zigeunersprachen“ (Zastoupení staroindického /středoindického/ *a* a *ā* v evropských romštinách) vyšel v třetí sérii nejstaršího cikánologického periodika na světě *Journal of the Gypsy Lore Society* (JLGS) v roce 1928. Jeho námětem je vývoj, jakým se ubíral původní nízký vokál ze starších forem indoárijského jazyka do dnešní romštiny. Již v 19. století totiž badatelé zjistili, že původnímu krátkému *a* následovanému jednoduchým konsonantem odpovídá v romštině střední vokál *e*, zatímco původní dlouhé *ā* a také krátké *a*, které stálo před složeným konsonantem (konsonantní skupinou), zůstává v romštině ve své původní podobě jako *a*. Jako příklad první situace může posloužit romské slovo *dženo* vyvinuvší se ze staroindického *jāna-* [vysl. *džana*]¹⁵ „osoba“, případem druhé situace je romské *gav* ze staroindického *grāma-* „vesnice“, ale také *vast* z původního *hastā-* (které zachovalo konsonantní skupinu) „ruka“, či *jakh* ze staroindického *akṣi-* přes prákrtskou asimilaci *akḥi-*, kde u romského tvaru již došlo ke zjednodušení původního konsonantního shluku. Záměrem výše jmenované studie pak bylo objasnění především těch případů, které tomuto hláskovému zákonu neodpovídají. Lesný onu nepravidelnost vysvětluje skrze prákrtské jevy, na které romština většinou svých tvarů navazuje, popřípadě i jevem analogie, během něhož se jistý tvar připodobňuje jinému, čímž dochází k jejich zpravidlení (ačkoliv z historického pohledu se ve skutečnosti může jednat o nepravidelnost ve vývoji).

15 Koncové kmenové *-a-* je v tomto případě irrelevantní, nominativ je *janas*, jež se v jistých pozicích mění na *jano*, což se zobecnilo v prákrtech (*janō*).

Lesného „Die Vertretung...“ může dodnes posloužit jako zdroj poznání jednoho z aspektů vývoje romského hláskosloví. Později byla přehodnocena Lesného etymologizace pouze u některých slov (např. romské *čhon* „měsíc“ na str. 182 spojuje se sanskrtským *čandra*-, ačkoliv přímým předchůdcem tohoto úkazu je prákrtské *jonbhā* – [vysl. *džonhá*] ze staršího *jyotsnā* – [*džjótśnā*] „měsíční svit“).

Je nepříliš známou skutečností, že Lesný se měl podílet na kolektivním zpracování obsáhlého díla o romském jazyce zamýšleného jako jeden ze svazků *Grundriß der indo-arischen Philologie und Altertumskunde* (Nástin indoárijské filologie a nauky o starověku). Tento soubor základních děl z oboru indologie mezi odbornou veřejností známý zkráceně jako *Grundriß* byl založen koncem 19. století německým indologem Georgem Bühlerem. V jeho rámci vycházely práce předních evropských badatelů zaměřené převážně na klasickou indologii (staroindickou filologii). Mnohé svazky *Grundrißu* dodnes nepozbyly na své hodnotě, o čemž svědčí i jejich časté reedice a v některých případech i jinojazyčné překlady. Z jazykových děl *Grundrißu* je namátkou možné zmínit práci MacDonellovu o védské gramatice,¹⁶ Pischelovu gramatiku prákrtských jazyků¹⁷, či, z okruhu novindických jazyků, dílo o sinhalském jazyce a literatuře autora Wilhelma Geigera,¹⁸ které všechny platí za základní příručky svého oboru. O to větší je škoda, že k plánovanému vydání svazku *Grundriß der indo-arischen Philologie und Altertumskunde* o romském jazyce nikdy nedošlo. Hlavním autorem svazku měl být německý indoeuropeista Ernst Kuhn, který v dopise Lesnému datovaném 24. ledna 1917 přizval českého indologa ke spolupráci (1928, str. 177). Lesný měl zpracovat části týkající se historického hláskosloví a flexe romštiny. Článek „Die Vertretung des ai. (mi.) *a* und *ā* in den europäischen Zigeunersprachen“ uveřejněný v *JGLS* byl právě částí Lesného rukopisu pro připravovaný, leč vlivem Kuhnovy smrti v roce 1920 nerealizovaný, *Grundriß* věnovaný romštině.

Neuskutečněn zůstal také Lesného plán vypracovat rozsáhlý slovník české, moravské a slovenské romštiny. Přípravu na slovníku oznámil odborné veřejnosti v roce 1941 ve 12. ročníku pražského periodika *Archiv Orientální* v příspěvku nazvaném „Etymologisches Wörterbuch der Mundart der böhmischen, mährischen und slowakischen Zigeuner – Vorläufige Ankündigung“ (Etymologický slovník nářečí českých, moravských a slovenských Cikánů – předběžné oznámení). Lesný chtěl tímto slovníkem nepřímo navázat na práce Antonína Jaroslava Puchmajera¹⁹

16 Arthur Anthony MacDonell, *Vedic Grammar* (Verlag Karl J. Trübner, Strassburg 1910).

17 Richard Pischel, *Grammatik der Prakrit-Sprachen* (Verlag Karl J. Trübner, Strassburg 1900).

18 Wilhelm Geiger, *Litteratur und Sprache der Singhalesen* (Verlag Karl J. Trübner, Strassburg 1900).

19 A. J. Puchmajer, *Románi Čib. Das ist Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantýrka oder die Čechische Diebessprache* (Fürst-erzbischöfliche Buchdruckerei, Praha 1821).

a Josefa Ješiny o české a Rudolfa von Sowy o slovenské cikánštině z 19. století. Oproti těmto dílům měl nový slovník přinést větší množství lexikálních jednotek, přesnější zachycení významu každého slova a především popis původu a vývoje jednotlivých slov během jazykové historie. Mělo se tedy jednat o slovník v podstatě etymologický. Vedle toho chtěl Lesný úvodem slovníku seznámit veřejnost se zvyklostmi, zaměstnáním i pověrami Cikánů, s jejich etnickým rozdělením, jakož i kulturou kočování. Podle Jana Filipského zůstala tato práce v rukopisu.²⁰

Ve stejném čísle časopisu *Archiv Orientalní* vyšla vedle oznámení o přípravě slovníku také Lesného známá studie „Die Zigeuner sind ursprünglich die indischen Dōms – Randglossen zu Lorimers Buch, The Dūmāki Language“ (Cikáni jsou původně indiští dómové – poznámky na okraj k Lorimerově knize *The Dūmāki Language*). Lesný byl jednoznačným zastáncem názoru příbuzenství Romů, blízkovýchodních Domů a kavkazských Lomů s indickou kastou dómů, na které upozorňoval téměř ve všech svých romisticky laděných příspěvcích. Ačkoliv nebyla tato teorie v Lesného době již nikterak nová, čas od času se stále objevovala tvrzení, která romskou-dómskou příbuznost odmítala – obzvláště pak ze strany německého indologa R. Pischela.²¹ Právě jeho argumenty Lesný v úvodu své studie spolehlivě vyvrací.

Hlavním podnětem k sepsání tohoto článku však bylo vydání gramatiky jazyka dūmāki z pera odborníka na jazyky severozápadního cípu indického subkontinentu D.L.R. Lorimera.²² Jazykem dūmāki hovoří skupina dómů usazených v údolí řeky Hunza ve stejnojmenném kraji zasazeném do těžko přístupných oblastí pohoří Karakoram.²³ Většinovým národem v oblasti jsou Burušové hovořící jazykem burušaskí, jimž místní dómové slouží jako kováři a hudebníci. Lesný se za pomoci Lorimerova popisu jejich jazyka snaží zjistit, zda-li by nemohl mezi dūmāki a romštinou popřípadě jinými „cikánskými“ jazyky Asie (tj domárštinou a lomavrenštinou)²⁴ existovat nějaký užší vztah. Vzájemným srovnáváním těchto jazyků, které

20 J. Filipský, „Akademik Lesný – život a dílo.“ in: *Vincenc Lesný a česká indologie* (Karolinum, Praha 1991), str. 29.

21 Pischel argumentoval především skutečností, že Romové jsou árjové a nemohou být tudíž příbuzni s neárijskými dómy. Již samotná tato interpretace postavená na rozlišování árja – neárja je z dnešního pohledu překonaná. Srov. R. Pischel, „Die Heimath der Zigeuner,“ *Deutsche Rundschau*, Band 36 (1883): str. 353–75.

22 D.L.R. Lorimer, *The Dūmāki Language. Outlines of the Speech of the Dōma, or Bārācho, of Hunza* (Dekker & van de Vegt N.V., Nijmegen 1939).

23 Jedná se o oblast na samém severozápadě Indie pod afghánským vakhánským výběžkem, která, ač dle práva náleží Indii, je od konce čtyřicátých let 20. století spravována Pákistánem.

24 Lesný tato novodobá označení ještě neužívá a místo nich užívá tehdy běžné *europäische Zigeunersprache* (romština), *armenische Zigeunersprache* (lomavrenština, což je však v podstatě etnolekt arménštiny) a *südwestasiatische* (popř. *palästinische*) *Zigeunersprache* (domárština).

však staví téměř výhradně na rovině hláskosloví, nakonec dochází k závěru, „...že Ďumáki úzce s cikánskými dialekty souvisí a že je třeba ho počítat k asijské skupině těchto dialektů“. ²⁵

Toto Lesného stanovisko však není dnes ze strany badatelů zcela přijímáno. Odborníci v druhé polovině 20. století se začali přiklánět k zařazení Ďumáki mezi dardské jazyky, s nimiž ho spojuje řada společných rysů. K nim patří i ty, které si Lesný někdy vybírá jako důkaz pro spojení s některými „*Zigeunerdialekten*“ (například ztráta aspirace znělých aspirát). Také další Lesného argumenty (například že Ďumáki má stejně jako romština přejatý tvar číslovky osm) nejsou úplně přesvědčivé. Zcela pak chybí porovnání morfologie. To však nic nemění na skutečnosti, že tyto skupiny jsou si etno-sociálně příbuzné a zároveň jsou si příbuzné i s Romy. Pro to konečně mluví i etymologická souvislost mezi etnonymem *Rom* a džátínymem *đom(-ba)*, kterou Lesný uvádí hned v prvních řádcích svého článku. V tomto smyslu je tedy třeba nahlížet na Lesného studii jako na jednu z těch, která osvětluje souvislost Romů s indickými dómy.

Na tomto místě stojí za povšimnutí, že zatímco někteří autoři píšící o původu Romů vyzdvihovali „nízkost“ jejich nejbližších příbuzných, Lesný tak vůbec nečiní. Již bylo zmíněno, že v žádných jeho člancích není stopy po jakémkoliv opovržení – ať už vůči samotným Romům nebo jim blízkým dómům. Postavení dómů v indické společnosti se pak v článku „*Die Zigeuner sind...*“ prakticky nedotýká vůbec. Zmiňuje však některá soudobá místní jména v Indii, která podle něho odkazují na to, „...že dómové byli jednou mocná rasa.“ ²⁶

O dómeh a jejich vztahu k Romům však psal Lesný již o 25 let dříve ve svém českém článku „Cikáni v Čechách a na Moravě.“ V něm mimo jiné rozebírá všechny alternativní názory týkající se vztahu Romů k jednotlivým indickým společenstvím (včetně názoru Pischelova) a nakonec dochází k tomuto závěru:

„...Zdá se mi tedy býti jisto, že naši cikáni jsou původně potomci dávných dómbů. Slovo dómb, jak ještě z paňdžábského dóm = hudebník je vidno, bylo označením třídy, která se obírala a živila hudbou a nebyla nikterak v opovržení.“ ²⁷

Tímto jsme se přenesli k Lesného článkům o Romech – jejich jazyce, kultuře a dějinách – psaným v češtině. Na rozdíl od německy psaných studií určených odborné veřejnosti, které se

25 „...daß das Ďumáki eng mit den Zigeunerdialekten zusammenhängt und daß man es zu der asiatischen Gruppe dieser Dialekte rechnen muß.“ V. Lesný, „Die Zigeuner sind ursprünglich die indischen Dóms,“ *Archiv Orientální* 12, 1941: 127.

26 „...daß die Dóms einmal eine mächtige Rasse waren.“ V. Lesný, „Die Zigeuner sind...,“ *Archiv Orientální* 12, 1941: 121.

27 V. Lesný, „Cikáni v Čechách a na Moravě,“ *Národopisný věstník československý*, roč. XI (1916): 214.

navíc vždy zabývají jen jedním úzce vymezeným problémem, jsou jeho české práce charakteru popularizačního a otevřené tak širšímu okruhu čtenářů.

Pojednání „Cikáni v Čechách a na Moravě“ vyšlo v Národopisném věstníku československém na pokračování v letech 1916 a 1917. V jeho úvodu nejprve podal Lesný statistické údaje o počtu Cikánů v Čechách a na Moravě včetně přehledu českých obcí, do nichž byli tehdy Cikáni příslušní. Tyto údaje, které rozlišují i mezi usedlými a kočovnými (v Lesného terminologii toulavými) Cikány, mohou dobře posloužit jako jeden ze zdrojů pro případné zpracování dějin Romů v Čechách na počátku 20. století. Následují obecné informace o Romech a jim příbuzných etnických skupinách na Blízkém východě a v západní Asii (tj. o Domech a Lomech). Obzvláštní pozornost věnuje Lesný výčtu povolání jednotlivých skupin. Největší úsek článku však zabírá jeho část „O původu cikánů a cikánštiny“. V něm Lesný analyzuje starší úvahy o egyptském původu Romů, nejstarší doklady jejich pobytu v Čechách včetně citace příslušné pasáže Dalimilovy kroniky, která by se k Romům mohla vztahovat, a obsírně vykládá řecký původ slova „cikán“. Poté popisuje dějiny zkoumání romštiny v 19. století a proces hledání toho indického jazyka, jenž by byl romštině nejbližší. Původ romštiny i samotných Romů shodně s většinou tehdejších badatelů lokalizuje do severozápadní Indie, kde se mluví dardskými jazyky. Na druhou stranu již tehdy Lesný rozpoznal, že evropská romština a jazyk arménských Bošů (Lomů) vzájemně vykazují natolik odlišný charakter, že odchod mluvčích obou těchto jazyků z Indie se musel odehrát v různých vlnách. Jednotlivé „cikánské skupiny“ ve světě si jsou však podle Lesného příbuzné ve smyslu etnosociální spřízněnosti, neboť všechny lze považovat za potomky dómské kasty v Indii (viz výše). Přínosné i pro dnešní romistiku jsou Lesného bohaté odkazy na literaturu.

Zbylá část článku „Cikáni v Čechách a na Moravě“ se věnuje kolonii Vosoudov na jižní Moravě. Přepis pohádky, kterou zde Lesný zaznamenal, spolu s jejím překladem pak vyplňuje pokračování článku v roce 1917. Tomuto oddílu je věnována samostatná část našeho pojednání.

Informace článku „Cikáni v Čechách a na Moravě“ použil Lesný i jako základ pro svou stat „Jazyk Cikánů v ČSR“ uveřejněnou v třetím díle *Československé vlastivědy* (1934). Rozsáhlý sborník *Československá vlastivěda* seznamoval prvorepublikovou veřejnost s různými aspekty kulturního a přírodního prostředí tehdejšího Československa. Svazek třetí mapoval jazykovou situaci. Vedle kapitol věnovaných českému a slovenskému jazyku obsahoval také přehled a základní údaje o jazycích národnostních menšin – rusínštině, charvátštině, němčině, maďarštině, a v poslední kapitole také o romštině. Vincenc Lesný (v obsahu mylně uvedený jako Václav) nastínil v této stati původ Romů a romštiny, trasu jejich migrace do Evropy i základní informace o Romech v Československu. Na rozdíl od svého předchozího česky psaného

článku z roku 1916 klade původ Romů již do střední části severní Indie (dnes hindská jazyková oblast) a nikoliv do severozápadní Indie. Odvolává se přitom na zásadní studii R.L. Turnera z roku 1926,²⁸ která vyvrátila starší domněnky hledající původ romštiny v severozápadním (dardském) prostoru. Polemizuje však s Turnerovým názorem, že předci Romů přerušili s centrální indickou oblastí kontakt již v čase před vládou císaře Ašóky. Podle Lesného k tomu muselo dojít později. Toto svoje přesvědčení znovu zopakoval roku 1941 v *Archivu orientálním* v pojednání „Etymologisches Wörterbuch der Mundart...“ Lesný se tak zařadil k té části badatelů, kteří sice přijali Turnerovy závěry o centrálním indoárijském jádru romštiny, ale to, kdy romština svůj mateřský prostor opustila, kladou do doby pozdější.²⁹

Vosoudovští Romové

Vincenc Lesný slovy svých žáků³⁰ stále zdůrazňoval, že badatel by se neměl uzavírat mezi zdi pracovny, nýbrž že by měl poznatky svého bádání popularizovat mezi širokou veřejností. Neuzavírat se vůči okolnímu světu má ve „vědách o národech, jazycích a kulturách“ i druhý rozměr. Ten spočívá v osobním kontaktu s příslušníky kultury, kterou chce vědec poznat. S tím souviselí důraz na získávání primárních informací v terénu oproti sekundárním informacím z literatury jiných autorů. V tomto smyslu je „odborník“ vždy žákem učitele, jenž je nositelem poznávané kultury. Tento přístup byl příznačný také pro Lesného na poli indologie. Ačkoliv mezi Romy nikdy žádný dlouhodobý pobyt neabsolvoval – romistika přeci jen stála na okraji jeho širokých zájmů –, přesto na rozdíl od mnohých jiných pisatelů o Cikánech z 19. století byl s Romy v kontaktu a navštěvoval je v jejich vlastních domovech.

Romskou osadu, kterou Lesný ve druhém desetiletí 20. století³¹ navštívil, nesla jméno Vosoudov. O této kolonii nám zanechal cenné informace v článku „Cikáni v Čechách a na Moravě“ (1916 a 1917), kde vosoudovským Romům věnuje podstatnou část. Tyto informace jsou o to hodnotnější, že se jedná o – byť jen střípkovitý – popis poměrů panujících mezi Romy na Moravě před druhou světovou válkou, kdy je postihla genocida. Je tedy na místě Lesného zprávu o vosoudovské romské osadě parafrázovat.

28 Ralph L. Turner, „The Position of Romani in Indo-Aryan,“ *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, vol.V, no. 4 (1926): 145–189.

29 Srov. Alfred Woolner, „Asoka and the Gypsies,“ *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, Vol. VII (1928): 108–111.

30 Srov. D. Zbavítel, „Vincenc Lesný – popularizátor,“ in: *Vincenc Lesný a česká indologie* (Karolinum, Praha 1991), 57–59.

31 Pravděpodobně roku 1914, jak vyplývá z uvedení věku a roku narození některých Romů.

Osada se nacházela na jižní Moravě v tehdejším dačickém okrese, kde spadala pod obec Kynice. Byl-li tento Vosoudov totožný s oním Vosoudovem, který historik Jindřich Sobotka zmiňuje o 45 let později ve zprávě „Osud první cikánské obce“ v čísle 7/1961 časopisu *Dějiny a současnost*, jednalo se o kolonii v údolí řeky Oslavy nedaleko samotných Oslavan.³² V romistické literatuře se vedle toho vyskytuje i zmínka o moravské obci Bohusoudov. Ctibor Nečas v seznamu vězňů zahynuvších za druhé světové války v Osvětimi udává rodnou obec Bohusoudov u některých osob s příjmením „Ištván“ a „Malik“, což se nápadně kryje s příjmeními obvyklými v Lesném popisovaném Vosoudově.³³ Otázka, jsou-li tedy Lesného Vosoudov, Sobotkův Vosoudov a Nečasův Bohusoudov jednou a toutéž obcí, zůstává otevřená.

Počátky Vosoudova se datují do doby vlády císaře Josefa II. na konci 18. století. Vznik osady je proto možno nahlížet v kontextu tehdejších osvícenských snah o usazení Cikánů, se kterými začala Marie Terezie. Podle Lesného byla roku 1786 část pozemku právě zrušeného jezuitského dvora v Kynicích přikázána dvěma cikánským rodinám. K úplnému usazení Cikánů v oblasti však nedošlo a z Lesného popisu vyplývá, že po celé 19. století měla osada spíše podobu výchozího stanoviště polokočovných Cikánů. Tehdejší starosta Kynic pamatoval i dobu, kdy Romové na okraji přilehlého lesa rozbíjeli stany. V čase Lesného návštěvy již tvořily obydlí vosoudovských Romů tmavé chatrče postavené z prken s nízkou podezdívkou a pobité korou. Lesný uvádí, že ze sta Romů příslušných do Vosoudova jich je velká část stále někde na cestách, což opět upomíná na Romy polokočovní vracející se pravidelně ze svých cest na jedno místo.

Častými příjmeními vosoudovských Romů byl Malik a Ištván. Lesný tehdy zmiňuje jako hlavní představitele kolonie Františka Malika (nar. 1859) a Václava Ištvána (nar. 1838). Dále podává o vosoudovských Romech následující informace: *„Ač nejraději se mezi sebou žení a vdávají, přece není nic neobvyklého přivést si ženu odjinud. Svatby i pohřby mívají slavné, ale nějakých zvláštních zvyků nelze ani při svatbě, pohřbu ani narození dítěte pozorovati, neboť přijali úplně zvyklosti kraje, v němž byli usazeni. Zřídka jen mívají větší počet dětí než 6. Dříve dávali dětem při křtu s oblibou jména: Tekla, Barbora, Eleonora, nyní dávají v kraji obvyklá jména Marie, Františka apod.“*³⁴

32 Jindřich Sobotka ještě začátkem 60. let dvacátého století konstatuje, že se mu při bližším průzkumu podařilo objevit zděnou podezdívku, zbytek této zaniklé osady. J. Sobotka, „Osud první cikánské obce“, *Dějiny a současnost*, roč. 3, 7 (1961): IV.

33 Ctibor Nečas, „Záznamy o úmrtích moravských Romů v nemocničních zprávách koncentračního tábora Auschwitz I.“, *Bulletin muzea romské kultury*, č. 10 (2001): 64–68.

34 V. Lesný, „Cikáni v Čechách a na Moravě“, *Národopisný věstník československý*, roč. XI (1916): 214.

Nejčastější profesí vosoudovských Romů byl obchod a také dřevorubectví. Ženy tradičně obstarávaly domácnost, chovaly drůbež, vepřový dobytek a kozy. Mladší děvčata často odcházela pracovat jako služebné. Děti navštěvovaly školu ve vesnici Slatiňany vzdálené asi půl hodiny. Z Lesného nezprostředkovaných sdělení tedy jednoznačně vyplývá, že vosoudovští Romové byli integrováni do tehdejší společnosti. To ostatně odpovídá i tomu, co víme o moravských Romech v první polovině 20. století.³⁵ Lesný se nezmiňuje o tom, že by si Romové ve Vosoudově přivydělávali hudbou. Rádi se však „*oddávají bezstarostnému veselí, a proto boží z okolních vesnic rádi berou dívky cikánské o svých výročních zábavách k tanci.*“³⁶ Když k tomu připočteme Lesného tvrzení, že „*s nejbližším okolím žijí celkem ve shodě. Nestrání se ho a nepocitují, že by bylo jimi pohrdáno*“,³⁷ můžeme s velkou dávkou jistoty předpokládat, že vzájemné vztahy Romů a neromů v oblasti nebyly nikterak napjaté, ba naopak celkem harmonické.

O duchovní kultuře nám toho Lesný mnoho neříká. Všichni vosoudovští Romové byli křtění, ačkoliv do kostela podle Lesného chodili jen zřídka. O rodinných vztazích, společenském uspořádání se již nedozvídáme nic. K důkladnějšímu poznání nemateriální stránky života společenství je však přeci jen nutný dlouhodobější pobyt, který Lesný ve Vosoudově neabsolvoval. Na druhou stranu se z Lesného popisu zdá, že se vosoudovští Romové již nacházeli v procesu částečné asimilace, což se projevovalo způsobem jejich života, který z velké části kopíroval zvyklosti místní společnosti. Tato asimilace se asi nejvýrazněji projevovala na romských dětech, neboť staří Romové slovy Lesného dokonce litovali toho, „*... že v mládeži dorůstající vymírají již praví cikáni...*“ (str. 215).

Jazykem vosoudovských Romů stále zůstávala romština, ačkoliv z Lesného zpráv se zdá, že do vzájemné komunikace již začala pronikat také čeština a děti údajně znaly romsky méně. Podoba dialektu vosoudovských Romů bude nastíněna na základě folklóru, který Lesný ve Vosoudově zaznamenal.

Pohádka sebraná Vincencem Lesným v romské osadě ve Vosoudově na Moravě byla otištěna v *Národopisném věstníku Československém*, roč. XII (Společnost národopisného musea československého, Praha 1917) na str. 57–63.

Příběh je variantou pohádky zapsané Boženou Němcovou v Národních báchorkách a pověstech pod titulem „Zlá matka“. Nejedná se tudíž o klasickou romskou pohádku s obvyklým

35 Srov. Jana Horváthová – Holomková, „Možnosti integrace na příkladu moravských Romů,“ *Romano džaniben*, 1(1994): str. 8–19.

36 V. Lesný, „Cikáni v Čechách a na Moravě,“ *Národopisný věstník československý*, roč. XI (1916): str. 214.

37 V. Lesný, tamtéž.

| V. Lesný s Džaváharlálém Néhruém |

schématem „vychytralý Rom přelstí představitele gádžů“. Vypravěč v tomto případě čerpal ze společné studnice příběhů vyskytující se v celém tehdejší tradičním moravském (i českém) prostředí, z níž čerpala také Božena Němcová. Na rozdíl od literárně upravené verze Němcové je následující ukázka příkladem živého vypravěčského stylu, s četnými dodatky, odbočkami a chybějící logikou. Podoba tohoto příběhu u Němcové a zde

také není zcela identická. Společný je pouze základní motiv a hrubá obsahová kostra, konkrétní postavy a děje jsou naproti tomu odlišné. I tento rys však je (byl) jedním ze základních prvků utvářejících živou lidovou slovesnost.

Značně neustálený a nedůsledný pravopis Lesného zápisu byl mírně upraven. Především byla doplněna aspirace u slov, která ji postrádala. Lesný u týchž slov aspiraci jednou zapsal, podruhé nikoliv – pravděpodobně na základě toho, jak se mu jevila vypravěčova mluva (nedůsledně je v pův. textu *jekhvár* i *jekvár*, *tháren* ale *tárde*, *thódas* i *tódas*, *khére* i *kére*, *bokh* i *bok*, *dukh* i *duk* apod., proto byl přídech doplněn všude, kde chyběl). To platí i pro aspirované *čh*, které Lesný nezaznamenává nikde, ačkoliv jeho existenci v moravské romštině lze předpokládat. Také v jiných případech se v Lesného přepise střídají u stejných slov různé hlásky (*géle* a *kéle*, *prindžárel* a *prinčárdas*, *veša* a *beša* apod.), proto byl i v těchto případech pravopis „fonologizován“. Ponecháno však bylo Lesného označení délek (už jen pro základní informaci o přízvuku a charakteru mluvené řeči).

Pohádku vyprávěl Antonín Ištván.

Éhas ko báre veša jekh virta. Éhas leske čhaj, ale leskeri na has vlasno. Diž pes kamlas te sovlachárel, tak lakero dad na has rádo.

Pheňdás peskereske pacholkoske, kaj te vičinel Marjanka peha pre mouranka: „De andre mre grasten a e Marjanka džala tuha, odoj la našav. An mange pre ukázka, kaj tuke te paťav – čhin lakere vasta avri a lakeri čhib, kaj odova t’avel čáčo, te la našaďal.“

Jov avlas andro veš la Marjankaha; joj ničostar na džánlas, až avlas andro veš, tak lake pheňdas, so lakero dad pheňdas, kaj lake odova te kerel. Marjanka diñas pes andro roviben. Klečínđas pro čanga a diñas pes andro roviben. Jov la dikhlas but rádo, ada pacholkos. Tak éhas leske líto, tak phendás lake: „Me tuke odova na kerava. O vast tuke mosi te činav, ale čhib na činava. Éhi manca o khúro, činava ada khúroreske e čhib avri, kotróro ánava tre dadeske, jov odoleske pařala. Ale tu ničdá andr'ada virta ma (j)av. Tro dad te džánlas odova, kaj tut te³⁸ na našađom, tak man našavlas korkóres místo tuke.“ Tak jov gélas khére, ada pacholkos.

A joj pes Marjanka tulinel pal ada báre veša; to džánen, kaj odova akakana náne, har sigeder, angal o berša éhas odova jináč. Tak sigeder o školi auka na has viučená, atoska o dráhi na has, o počti na džanas.

Tak e Marjanka pes pal ada báre veša tulinlas. Sigeder éhas adese veša, že manuš našti lendar talinlas avri a džído vóđi aňi odoj andre varehavo hélos n'avlas. Tak e Marjanka pes jekh dives bokhatar tulinlas, áver dives zase ada vešendar našti talinlas avri. E dukh éhi zlo, ale bokh inke horeder. A éhas pro kopci, andro skáli malini nebo jahodi.

Tak bokhatar našti ikerlas a dukhatar taki. Ale e bokh éhi inke horeder. Tak peske pášlo-las, ale vastenca našti. Tak mujeha, so šaj, peske jahoda lebo ada malina, kaj pes te poslňinel. Tritó rat dikhel angal peste svetlos andr'ada veša. Džalas dúreder the dúreder, až avlas paše, dikhlas, že h'odoj diz. Éhas pašal bár, éhas nízká rukha, o phaboňa the o hruški, the bár éhas nížko. Marjanka gélas preko, éhas lake bokh. E dukh éhi zlo, ale e bokh éhi inke horeder. Le vastenca našti, tak le moha činlas phabaj lebo hruška a perlas le mostar lake vohrizkos avri.

Le vastenca našti, tak le mostar lake odova perlas. Har pes nasiťinđas, tak gélas zas andro veša. Aver rat avlas, užárlas odoj králiskero princos. Éhas e Marjanka andro párne fóti. Vičínđas pre late o princos: „Ko h'odova.“ Joj pes vozvaliňdas, diñas pes leha andre duma, vakerlas leske, so pes late stajiňdas.

Joj éhas šukár, joj pes leske zalibiňdas. Vičínđas la peha ke peskero dad the ke peskeri daj a phendás: „Dade the daje, me mange la lava romňake.“

Ale leskeri daj the dad pr'odova na kamlas. Ale jov peske na muklas či te phenel a lilas peske la romňake.

Diž éhas laha dúreder, tak joj éhas phári. Diž *měla* t'avel andro kutos, tak pre leste avlas, pro krális, kaj te džal andre kuriben. Jov éhas phúro, tak les zastavinlas leskero čhávo.

Vodsedliňdas peskere grastes a bešťas pre leste a lilas peha le lurdén a gélas andre válka. Les odoj mukaha a dikhaha, so kerela Marjanka.

38 Lesný má nesprávně *kaj tute*.

Jov lake úlas čhávoru sovnakúne kerestoha pro čekat. To has adesi památka mre devles-tar. Čhindas leskero dad pal peskero čhávo lil, že leskeri romňi – úlas lake čhávo sovnakúne kerestoha pro čekat, kaj te „čin amenge pále, havo lav odoleske daha.“

Vodsedlindas o husaris peskere grastes, beštas upre, o činiben lilas, džal pal o princos andro kuriben. Diž o husaris džalas, staviňdas pes andre jekh virta; jov na džánlas, že h'odothar e Marjanka. Jov peske diñas te čhivel khóro lovina. O virtaskero lestar phučel, kaj džal; jov leske pheňdas, že lidžal le princos o činiben.

Jov leske diñas lovina but te pijel, až pes mátilas. Lilas leske o činiben avri, čhiňdas čhiniben áver, ado činiben, so leske lilas, tak les garuđas, th'odova, so jov čhiňdas, tak leske les thódas andre kavela. A čhiňdas, har odova te čhinel leskero dad, protože vast sigeder na has auka te přiňdžárel har akakana. Čhiňdas leske: „Amen tuke pheňdam, kaj tuke te na les ade-sa opica cizo, *lesní*; joj tuke porodňidas mačka the džukles, tak amenge čin pále, s'odoleha keraha.“

Tak jov čhiňdas pále: „Mek úlas sokam, muken odova džido, až avava khére.“

O husaris lilas o činiben, beštas pre peskero grast a džal khére. Staviňdas pes zas andre virta. „Pilom jekhvar hijaba, pijava *po druhy zas*.“ Gélas andr'a virta, har pes staviňdas *prvně*, auka *po druhy*. Čhiňdas o virtaskero auka, har lengero čhávo odova te čhinel: „Har ada čhini-ben mandar lena, hned vistavinen hranica kašt, tháren a čhiven odova andre jag.“

Har ada činiben o krális lilas, tak hned leskere jakhendar avsa džanas. Tak odova pheň-das Marjankake. E Marjanka pes diñas andro roviben. Tak phendás: „Me tuke odova na ke-rava, ale činava tuke báro lil andro celo svetos, dava tuha jekha rákla, kaj tuke ada čhávores te lidžal, the lóve tuke leha, so kameha, a buterval tut ma hlasin k'ada diz.

Lilas peske o lóve, co potrebiñas, gélas laha jekh rákli, te lake o čhávores lidžal, kaj náne lake vasta. Géle duj džénora, rakli oda čhávores lidžalas. Paše'da diz éhas báre veša. Har avle andre'da veša, o čhávoru rovelas. Marjanka, leskeri daj, pheňdas ráklake: „Padar les avri, de les šuke phérne.“ Rakli les padardas avri a gélas har te pijel páňi, a denáštas lóvenca a lileha. Marjanka čhávoreha ačhtas korkóri. Čhávores našti padarel, náne lake o vasta, akakana de-las but bašind a našti les padarel; thóvelas pre leste hérenca – roklenca učárlas les, te na sapňol. Marjanka akakana rovelas pre leste. Avle ke late³⁹ duj jakara a phučenás: „Hoske ro-ves?“ To na has jakara, éhas Petros a Pavlos. Tak joj lenge pheňdas, že éhas laha jekh rákli a že denáštas lake lóvenca a lileha. Tak o Petros o čhávoru⁴⁰ padardas andre a korkóro les li-džalas. Géle andro maškaral veša, odoj éhas luka, pr'oda luka éhas chánik, ale oda čhávoru

39 Lesný má lake.

40 Správně by mělo být *čhávores*.

na has boldo. Phende *Marjance*, že les bolena, „a tu, Marjanko, thov andre vast.“ A har thó-
das, éhas lake vast. Pr’oda luka phende: „Marjanka, amen džánas, že sal jekha virtatar, adaj
tuke keraha virta a co tuke lepéreha,⁴¹ tak tuke avla.“ Trďine avri jekh rańóri, čhinde andre
luka – éhas mińďár virta. Oda rańóri dine *Marjance*: „Až džaha varekana adathar, phen: „Har
pro svetos – auka svetostar“ a oda virta pes našlola.“ Akakana pes o Petros našlilas.

Marjanka éhi andre’da virta, no akakana mukaha Marjanka a dikhaha pal o princos, *co*
kerel.

Princos, har avlas khére, tak pes phučtas khére, har pes odova šaj kerđas. Tak *se* zdovje-
ďińdas, že andr’oda virta o čhiniben lenas, tak o virtakeres lile a phandle les andre a čhinde
andro celo svetos, kaj pes lela adesi rákli, Marjanka, te mińďár khére ánen.

Paš dúgeder fajla rakhle o rákla, ale Marjanka našti rakhle. Rákla dine andro stariben.

Jekhvar phende⁴² o puráno princos leskere phraleske: „Džaha adadives andr’oda veša pro
šošoja.“ Phirenas pal oda veša celo dives, až ke ratake avlas ke lende buzńi a trďinas len dú-
reder a dúreder andre veša maškaraľ, až pes kerđas bári káli rat a akakana našti talinen avri
z vešu. A akakana dińas pes andro bašind báro a hromos marlas andro rukha a dikhle anglal
peste⁴³ dud.

Géle k’oda dud, jekh ávreske pheńdas: „Éhi varehavi⁴⁴ *raubiřská* kher, ale než o hromos
marel andre amen, tak džaha andr’oda kher, varekaj pes garuvaha.“ Géle odoj, dikhlas andro
kher o raklóres a káči, ale jov la na přińďárdas, že éhi leskri romńi. Adaja éhas lake o vasta
a leskra romńake na has o vasta. Raťaha dikhlas láches pre lende a Marjanka les přińďárdas,
že éhi leskri romńi. Péle peske andro angala a lile peske avri pes čumidel⁴⁵ a mindár bičhade
vaš o hintóva peskeres phrales.

Kana avlas o hintóva, tak Marjanka lepérđas pr’oda rańóri a čhindas andr’oda virta a lepér-
das peske: „Har pro svetos, tak o svetostar“. Tak pes našlilas. Bešte andro hintóva a géle khére.
So pes lake šaj kindilahas, tak pes stańiđas. The virtakereske a ráklake – tak len thárde.

Tak me kerav paramisi a lende éhas bijav nevi,⁴⁶ me somas také andre bijav, éhas bunta
páńi a bráďik khas.⁴⁷ Me na somas odoj už čirla a péľom až ke mri romńi z *Vosoudova*.

41 Lesný má gramaticky nesprávné *lepéraba*.

42 Mělo by být *pheńdas* – pokud se nejedná o zdvořilostní množné číslo.

43 Lesný má *peske*.

44 Vypravěč měl pravěpodobně na mysli české slovo „chata“ (tak překládá Lesný), a proto užil femininum
varehavi i český tvar *raubiřská*, přestože nakonec užil romské maskulinum *kher*.

45 Mělo by být spíše ...*pes te čumidel*.

46 Femininum opět asi pod vlivem českého feminina „svatba“.

47 Mělo by být obráceně – *bráďik páńi a bunta khas*.

Následující překlad je doslovný, aby co nejvíce zachytil dikci pohádky, byť je to někdy na úkor správné češtiny. Není-li uvedeno jinak, jsou výrazy v závorce doplněné kvůli zpřesnění významu.

Byla u velkých lesů jedna hospoda. (Její hospodský) měl dceru, ale (ta) nebyla jeho vlastní. Když se chtěla vdát, tak její otec nebyl rád.

Řekl svému pacholkovi, aby pozval Marjanku s sebou na mech. „Zapřáhni mé koně a Marjanka půjde s tebou, tam ji zabij. Přines mi na ukázkou, abych ti věřil – vyřízni její ruce a její jazyk, aby to byla pravda, že jsi ji zabil.“

Přišel do lesa s Marjankou; ona o ničem nevěděla, až (když) přišla do lesa, tak jí pravil, co její otec řekl, aby jí to udělal. Marjanka se dala do pláče. Klekla na kolena a dala se do pláče. On ji (však) měl velmi rád, ten pacholek. Tak mu (jí) bylo líto, tak jí pravil: „Já ti to neudělám. Ruku ti musím useknout, ale jazyk neuříznu. Je se mnou hříbě, vyříznu tomu hříběti jazyk, (a ten) kousek přinesu tvému otci, on tomu uvěří. Ale ty nikdy do té hospody nechod. Tvůj otec kdyby to věděl, že když jsem tě nezabil, tak by mě zabil samotného místo tebe.“ Tak on šel domů, ten pacholek.

A ona se Marjanka toulá po těch velkých lesích; to víte, že to teď není, jako dříve, před lety to (všechno) bylo jinak. Tak dříve školy takto nebyly, vyučených, tehdy dráhy nebyly, pošty nejezdily.

Tak Marjanka se po těch velkých lesích toulala. Dříve byly takové lesy, že člověk z nich nemohl vyjít a živá duše ani tam na žádné (dosl. nějaké) místo nepřicházela. Tak Marjanka se jeden den hlady toulala, další den zase z toho lesa nemohla vyjít. Bolest je zlá, ale hlad ještě horší. A byly na kopcích, ve skalách maliny nebo jahody.

Tak hladem nemohla vydržet a bolestí taky. Ale hlad je ještě horší. Tak si lehala, ale rukama nemohla. Tak ústy, co mohla, si jahodu nebo malinu (brala), aby se posilnila. Třetí den vidí před sebou světlo v těch lesích. Šla dál a dál, až přišla blízko, viděla, že je tam zámek. Okolo byla zahrada, nízké stromy, jabloně a hrušky, i plot byl nízký. Marjanka (ho) přelezla, měla hlad. Bolest je zlá, ale hlad je ještě horší. Rukama nemohla, tak ústy utrhla jablko nebo hrušku a z pusy jí vypadl ohryzek.

Rukama nemohla, tak z úst jí to padalo. Jakmile se nasýtila, tak šla zase do lesa. Další den přišla, čekal tam královský princ. Marjanka byla v bílých šatech. Ten princ na ní zavola: „Kdo je to.“ Ona se ozvala, dala se s ním do řeči, vyprávěla mu, co se jí stalo.

Ona byla krásná, líbila se mu. Pozval ji k sobě (dosl. s sebou) ke svému otci a ke své matce a pravil: „Otče a matko, já si ji vezmu za ženu.“

Ale jeho matka i otec tomu nechtěli. Ale on si nenechal nic říct a vzal si ji za ženu.

Když s ní byl déle, tak ona byla těhotná. Když měla přijít do kouta, tak na něho přišlo, na krále, aby šel do války. On byl starý, tak ho zastoupil jeho syn.

Osedlal svého koně a sednul na něho a vzal s sebou vojáky a šel do války. Jeho tam necháme a podíváme se, co bude dělat Marjanka.

On se jí narodil chlapeček se zlatým křížem na čele. To byla taková památka od mého pána boha. Napsal jeho otec za svým synem dopis, že jeho žena – narodil se jí syn se zlatým křížem na čele, aby: „Napiš nám zpátky, jaké jméno mu dáme.“

Osedlal husar svého koně, vsedl (na něj), vzal psaní, jde za princem do války. Když ten husar jel, stávil se v jedné hospodě; on nevěděl, že je odtamtud Marjanka. Dal si nalít džbán piva. Hospodský se ho ptá, kam jde; on mu pravil, že nese princovi psaní.

Dal mu hodně piva pít, až se opil. Odebral mu (hospodský) to psaní, napsal psaní jiné, to psaní, co mu vzal, tak to schoval, a to, co on napsal, tak mu dal do torby. A napsal (to), jakoby to psal jeho otec, protože ruku dříve nebylo poznat tak jako nyní. Napsal mu: „My jsme ti řekli, aby sis nebral takovou opici cizí, lesní; ona ti porodila kočku a psa, tak nám odepiš, co s tím máme dělat (dosl. budeme dělat).“

Tak on odepsal: „Ať se narodilo cokoliv, nechte to živý, až přijedu domů.“

Husar vzal psaní, sednul na svého koně a jede domů. Stávil se zase v hospodě. „Pil jsem jednou zadarmo, budu pít po druhý zas.“ Šel do té hospody, jak se stávil prvně, tak po druhý. (A zase to) napsal ten hospodský tak, jakoby jejich syn to psal: „Jakmile to psaní ode mě obdržíte, hned vystavte hranici dřeva, (ji) zapalte a hoďte to (dítě) do ohně.“

Když ten král to psaní vzal, tak hned z jeho očí tekly slzy. Tak to řekl Marjance. Marjanka se dala do pláče. Tak (král) pravil: „Já ti toto neudělám, ale napíšu ti velký dopis do celého světa, dám ti jednu dívku, aby ti toho synečka nesla, i peníze si vezmeš, co budeš chtít, a vícekrát se už nehlas k tomuto zámku.“

Vzala si peníze, co potřebovala, šlo s ní jedno děvče, aby jí toho chlapečka neslo, když (Marjanka) nemá ruce. Šly obě, dívka toho chlapečka nesla. Vedle toho zámku byly velké lesy. Když přišly do těch lesů, ten chlapeček plakal. Marjanka, jeho matka, pravila dívce: „Rozbal ho, dej mu suché plínky.“ Dívka ho rozbalila a šla jakoby pít vodu, a utekla s penězi i dopisem. Marjanka se synáčkem zůstala sama. Synáček nemůže zabalit, nemá ruce, teď (začalo) hodně pršet a nemůže ho zabalit; pokládala na něho nohama – sukněmi ho přikrývala, aby nezmoknul. Marjanka nad ním nyní plakala. Přišli k ní dva myslivci a ptali se: „Proč pláčeš?“ To nebyli myslivci, (to) byl Petr a Pavel. Tak ona jim řekla, že s ní byla jedna dívka a (ta) že jí utekla s penězi a dopisem. Tak Petr toho chlapečka zabalil a sám ho nesl. Šli doprostřed lesů, tam byla louka, na té louce byla studna, ale ten chlapeček nebyl pokřtěný. Řekli Marjance, že ho pokřtí, „a ty Marjanko, vlož dovnitř (do té studny) ruku.“ A když (ji) vložila, měla ruku. Na té louce pravili: „Marjanko, my víme, že jsi z jedné hospody, tady ti uděláme hospodu a (na) co si vzpomeneš, tak budeš mít. Vytáhli jeden proutek, sekli do louky – hned byla hos-

poda. Ten proutek dali Marjance: „Až půjdeš někdy odtud, řekni: Jak na světě, tak ze světa a ta hospoda se ztratí.“ Nyní Petr zmizel.

Marjanka je v té hospodě, no teď necháme Marjanku a podíváme se za princem, co dělá.

Princ, když přišel domů, tak se doma ptal, jak se to mohlo stát. Tak se dozvěděl, že v té hospodě to psaní brali, tak hospodskýho vzali a zavřeli ho a napsali do celého světa, kde se vezme taková dívka, Marjanka, ať (ji) hned přivedou domů.

Po delší době našli tu dívku, ale Marjanku nemohli najít. (Tu) dívku dali do vězení.

Jednou pravil starý princ svému (dosl. jeho) bratrovi: „Půjďme dnes do těch lesů na zajíce.“ Chodili po těch lesích celý den, až k večeru k nim přišla laň a táhla je dál a dál doprostřed lesů, až nastala (dosl. se udělala) hluboká černá noc a nyní nemohou z lesa vyjít. A teď začalo hodně pršet (dosl. dalo se do deště velkého) a hrom bil do stromů a spatřili před sebou světlo.

Šli k tomu světlu, jeden druhému pravil: „(To) je nějaká raubířská chatrč, ale než (aby) hrom do nás bil, tak půjďme do toho domu, někde se schováme.“ Vešli tam, uviděli v domě chlapečka a dívku, ale on ji nepoznal, že je (to) jeho žena. Tady měla ruce a jeho žena neměla ruce. Ráno na ně lépe pohlédla a Marjanka ho poznala, že je jeho ženou. Padli si do náručí a začali se pusinkovat a hned poslali svého bratra pro kočár.

Když ten kočár přijel, tak (si) Marjanka vzpomněla na ten proutek a sekla do té hospody a vzpomněla si: „Jak na světě, tak ze světa.“ Tak se (ta hospoda) ztratila. Sedli do kočáru a je-li domů. Co se jí mělo přihodit, tak se stalo. I hospodskému a dívce – tož je spálili.

Tak já končím (dosl. dělám) pohádku a oni měli svatbu velkou, já jsem byl také na (té) svatbě, bylo vědro vody a otýpka sena (?). Já jsem tam nebyl už dlouho a spadnul jsem až ke své ženě z Vosoudova.

Tradiční písně vosoudovských Romů

1.

1. (varianta na starodávnou, známou píseň)

Romáňi čhajóri
ker mange jagóri
naj tikňi naj bári
tikňi jagóri

Romská děvečko,
udělej mi ohýnek
ani malý ani velký
malý ohýnek

2.

Kinava tuke lólo gad
kaj tu man te dikhes rádo
mri romňóri
ma cholár but

Me džava inke jekhvár
andre virta pále
kinava mange
máza pal mázate

Har me maťovava
tak me tuha khélava
har man choláreha
so hi mande lóve
savoro preko pijava!

3.

Trinšel horki kerdom
Beču lenca gelom
šaj tuke kili kili
kana nane áver

2.

Koupím ti červenou košili
abys mě měl rád
moje ženuško
nezlob moc

Půjdu ještě jednou
do hospody zpátky
koupím si
máz za mázem

Až se opiji
budu s tebou tančit
až mě rozzlobíš
co mám u sebe peněz
všechno propiji

3.

Třista krádeží (?) jsem učinil
do Vídně s nima odešel
můžeš se veselit (?)
když není jiného

Překlad této písně zůstává nejasný; Lesný nesprávně překládá „beču“ jako „do lesa“, ačkoliv se jedná o směrový lokativ místních jmen, zde ve významu „do Vídně“; slovo „horki“ je obskurní.

Lingvistický komentář k textům

Na první pohled je zřejmé, že romský vosoudovský dialekt patřil do velké skupiny nářečí dnes označovaných jako severocentrální romština. Jazyk nese všechny charakteristické znaky této skupiny, přičemž užší podobnost vykazuje k západoslovenské romštině. To jen potvrzuje názory badatelů, že původní moravská romština byla pokračováním jazyka Romů usdlých na západním Slovensku.

Na následujících řádcích jsou nastíněny některé specifické rysy vosoudovského podnářečí moravské romštiny. Za referenční dialekt je vybrána příbuzná slovenská romština.

Některé hláskoslovné zvláštnosti

- dialekt je pokračováním severocentrálních podnářečí romštiny, která mají tendenci u některých slov měnit iniciální *s-* na *b-*. V rámci středoevropské romštiny je tato tendence tím častější, čím více se postupuje po původních místních (!) romských dialektech na západ. Zatímco ve východoslovenské romštině je tento posun ojedinělý (spona přezenta *hin*), ve spišské romštině častější (už i spona imperfekta *has*), v západoslovenské romštině obvyklý (mj. *har...*) a v sintštině prakticky pravidelný (např. mj. *me hom*, *tu hal*, *havoro* atd.). Dialekt vosoudovských Romů stál západněji než západoslovenská, ale východněji než německá romština a posun původního *s-* na *b-* v něm proto charakterizuje větší soubor lexémů:

(*é*)*hi* „je“, (*é*)*has* („byl“)

har „jak“

havo „jaký“ (i ve složeninách typu *varehavo*)

hoske „proč“

Na druhou stranu nepostihla tato změna sloveso „být“ v 1.a 2.osobě (*somas* „byl jsem“, *sal* „jsi“; tvary plurálu se v textech nevyskytují, lze však předpokládat stejnou situaci).

- nevyskytuje se měkké *l'*. Alveolární charakter si laterála zachovává i v případech, kdy u jiných konsonantů dochází k měkčení – např. před koncovkami perfekta, u feminin apod. (*gélas*, *pilom*, *lil*, *lilas*, *ráklí*).
- k palatalizaci občas nedochází ani v jiných případech obvyklých ve slovenské romštině (*díves*, *tikňi*, *kinava*).
- dialekt nenese známky sekundární diftongizace vokálů obvyklé v některých podnářečích slovenské romštiny (*géle*, *péle*, *pilom*).
- na rozdíl od některých regionálních variet slovenské romštiny rozlišuje tento dialekt mezi *d'* a *dž* (*phendas* – *džal*, *džánlas*, *džukel*), podobně také zachovává *t'* (*paťala*).
- kmenový sufix participií kořenů zakončených na sykavku nebo afrikátu je *t* nikoliv *l* (srov. tvary perfekt *ačh-t'-as*, *beš-t'-as*, *phuč-t'-as*).

Vybrané lexikální zvláštnosti:

- *adeso* (mask.), *adesi* (fem.), *adese* (pl.) „takový“, „taková“, „takové“ (nikoliv *ajso* atd.)
- *akakana* „nyní“ – srov. slov. rom. *akana*, *akanak*, *akanake(s)*
- *atoska* „tehdy“ (Lesný nesprávně překládá „také“, ačkoliv i z kontextu vyplývá význam „tehdy“)
- *bašind* „déšť“ (srov. slov. rom. *brišind*)
- *buzňi* „laň“ (v některých rom. dial. „koza“)
- *či* „nic“ (potvrzuje i Ješina⁴⁸ pro českou romštinu)
- *diz* „zámek“
- *dud* „světlo“ (srov. slov. rom. *vudud*)
- *džukel* „pes“
- *grast* „kůň“ (srov. slov. rom. *graj*)
- *ikerel* „držet“
- *kuriben* „válka“ (vyskytuje se i u Ješiny)
- *khas* „seno“
- *khúro* „hříbě“ – diminutivum od *khuro* „hřeben“
- *lurdo* „voják“; Lesný překládá ak.pl. *lurden* „lid“, z kontextu však vyplývá pravděpodobnější význam „vojáky“. Význam „voják“ pro *lurdo* dokládá i Ješina pro českou romštinu
- *preko* adverbium „přes“, „skrze“, zaznamenáno ve vazbách typu *gélas preko* „přelezla“, *preko pijava* „propiji“
- *phaboňa* pl. „jabloně“ (srov. slov. rom. *phabalína*)
- *rukħ* „strom“ (zaznamenává i Ješina)
- *(te) sapňol* „zmoknout“
- *stariben* „vězení“ – pravděpodobně ze staršího *astariben*; derivát slovesa *astar-el* „chytit“, „zadržet“
- *šošoj* „zajíc“
- *trdel* „táhnout“ (srov. slov. rom. *cirdel*); Lesný zaznamenává ve tvaru perfekta *trďinas* (3.os.sg.) a *trďine* (3.os. pl.); kořen *trd-* potvrzuje i Ješina pro českou romštinu. Morfém *-d'in-* je zjevně pozůstatkem trpného přičestí *din-(o)* od kořene *de-* „dát“. (Sloveso *trdel/cirdel* je původním verbonominálním kompozitem, kde slovesnou část představoval kořen *de*)
- *tharel* „pálit“
- frazeologický obrat *te del andre* „zapřáhnout“ (koně)

48 Ješina, J.: *Slovník česko-cikánský a cikánsko-český jakož i cikánsko-české pohádky a povídky*. Karel Šolc, Kutná Hora 1889.

- sloveso „muset“ je vyjadřováno analytickou vazbou *mosi te* + významové sloveso v příslušné osobě, čísle a čase
- ukazovací zájmeno „to“ je v samostatném postavení zachováno ve své původní nezkrácené podobě *odova* (např. *ko h'odova* „kdo je to“), v přívlastku ho však nahrazují již zkrácené tvary *ada* „tento“ a *oda* „to“.

Velká část uvedených lexémů je typických i pro západoslovenskou romštinu. K ní odkazují i specifické významy některých slov, např.:

- *čang* „koleno“
- *čhinel* vedle obvyklého „sekat“, „řezat“ také význam „psát“; derivát *čhiniben* „psaní“
- *héroj* „noha“ (u Lesného v instrumentálu *hérenca*)
- *našavel* „zabít“

Rozšířený význam má také lexém *lav* vyskytující se v pohádce ve významu „jméno“

Některá přejatá slova

- *dúgo* „dlouhý“ (v pohádce v komparativu *dúgeder* „delší“)
- *fajla* „doba“
- *fóti* pl. „šaty“
- *bélos* „místo“
- *hintóva* „kočár“
- *inke* „ještě“
- *jakara* (pl.) „myslivci“
- *mouranka* „mech“
- (*te*) *talinen avri* „vyjít“, „trefit ven“
- *virta* „hospoda“; derivát *virtaskero* „hospodský“
- vedle toho velké množství českých výpůjček – např. *ale*, *až*, *celo*, *co*, *diž*, *hlas* (imperativ), *boreder* (komparativ), *bruška*, *jináč*, *klečiňdas*, *kopci*, *nasitiňdas*, *nízká*, *pacholkos*, *památka*, *poslňinel*, *potřebiňas*, *skáli*, *stajiňdas*, *svetlos* (paralelně s romským *dud*), *taki*, *už*, *válka* (paralelně s rom. *kuriben*), *vistavinen*, *vobrizkos*, *vodsedlindas*, *vozvaliňdas*, *zalibiňdas*, *zas(e)*, *zlo* atd.

Některé specifické gramatické rysy:

- pravidelné zakončení 3.os.sg.perfekta na *-as* (*diñas, gélas, lilas, phendās* atd.)
- ukazovací zájmena *ada* a *oda* se používají pro maskulina i feminina, také v plurálu, ba i před nepřímými kmeny (*oda virta* „ta hospoda“, *oda raňóri* „ten proutek“, *ada malina* „ta malina“, *pal oda veša* „po těch lesích“, *oda čhávoves* „toho chlapečka“, *pr’oda luka* „na té louce“, *ada khúroreske* „tomu hříběti“, *ada vešendar* „z těch lesů“ atd.). Z textu jednoznačně vyplývá, že zatímco zkrácené zájmenné tvary *ada* a *oda* se vyskytují čistě v závislém postavení jako přívlastky, nezkráceného tvaru *odova* se používá v samostatném postavení jako podmětu nebo předmětu. Tento tvar je zároveň zachycen i ve flexi – nepřímý kmen *odoles-* (např. *odoleha* „s tím“, *odoleske* „tomu“)
- také členy *o* a *e* se užívají i před jmény v jiném pádu než nominativu (*o čhávoves, o virtaske-res*)
- substantivum *muj* má nepřímý kmen *mos-* (*moha, mostar*), ale občas se vyskytne i pravidelný tvar (*mujeha*)
- archaické vokativy *dade* („otče“), *daje* („matko“)
- vyskytují se ablativní tvary místních adverbii *adathar* (odtud) a *odothar* (odamtud)
- použití sloves 3.třídy (tzv. mediopasív) se nevyklučuje s užitím zvrtného zájmena. Tímto jevem vosoudovská romština v podstatě kalkovala češtinu (např. ...*až pes mářilas* „až se opil“, ...*oda virta pes našlola* „ta hospoda se ztratí“)
- občas (ale zjevně nepravidelně) se vyskytuje pádová shoda jména a přívlastku v závislém postavení (*peskereske pacholkoske* „svému pacholkovi“, *peskeres phrales* „svého bratra“)
- obvyklé vyjadřování pojmu „mít“ dativní vazbou (*éhas leske čhaj* „měl dceru“, *éhas lake bokh* „měla hlad“, *éhas lake vast* „měla ruku“, *tuke avla* „budeš mít“, *leskra romňake na has o vasta* „jeho žena neměla ruce“)

Na konci svého pojednání o vosoudovských Romech uveřejnil Lesný dopis, který jedné romské žačce vypadal ve škole z čítanky (1917, str. 63). Dopis je psán bilingvně – část česky (nepodstatné infomace) a část romsky (zprávy soukromého rázu, které měly zůstat případnému neromskému čtenáři utajené). Vzhledem k tomu, že dopis byl psán na začátku 20. století Romkou, která se romsky nikdy psát neučila, uvádíme ho jako zajímavost celý v nezměněné podobě:

Drahy Švagře Játě nastotisickrát Pozdravuju. A toje psaní jsem od tebe obdržela. Tvoje Mila je ve Znojmě ve špitali měla 2 Měsice tak štryjadvacateho Února přide domu. Lojza má robotarnu

a Důfek. Tu čines te amenčas ko paňalo dyť hi prelate pukado že hy e purakry rynavery čaj. A Pepikoskeri pen. Tak me ko paňalo našti čafkana hy pukado. Me tuke odova reravas me našti čaf ko paňalo. Har has bistrycy tak has lake o čoro ker gindo. La andro čoroker na dena proto že hy pary, fána has palo Tondas. A la dyňas taky vyčinel. Tak že A vela kere. Teavla odoj Pepikos tak te avel vaše ryna.

Otvi děti neměj žádnou starost ty sou v pořádku. Máš pěkný kmotry dyš se otvy děti ani nevšímají. Škoda je nazývat že máš kmotry. Zkazuju vás ještě jednou Pozdravujem a vaše ditky. Taky vas pozdravuje fana a Aneška. Zbohem Na Shedanou aš do hrobu tmavého.

Psala vám to Aneška Za n . . . li sem rybila.

Romský text upravený podle dnešních pravopisných předpisů má pravděpodobně následující podobu:

Tu čhines, te amen džas ko paňalo.⁴⁹ Diť (*vždyť*) hi pre late phukado,⁵⁰ že hi e phurakeri čaj. A Pepikoskeri phen. Tak me ko paňalo našti džav, kana hi phukado. Me tuke odova reravas (*vakeravas?*), me našti džav ko paňalo. Har has Bistrycy, tak has lake o čoro kher gindo. La andro čoro kher na dena proto, že hi phari, Fana has pal o Tondas. A la diňas taky (te) vičinel. Takže avela khere. Te avla odoj Pepikos, tak te avel *vaše Ryna*.

Přehled publikovaných romistických prací Vincence Lesného:

„Über die langen Vokale in den Zigeunerndialekten.“ *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 70. Band, 1916, str. 417-422.

„Cikáni v Čechách a na Moravě.“ *Národopisný věstník československý*, roč. XI (1916): s. 193-216.

„Cikáni v Čechách a na Moravě.“ *Národopisný věstník československý*, roč. XII (1917): s. 57-63 (dokončení).

„Die Vertretung des ai. (mi.) *a* und *ā* in den europäischen Zigeunersprachen.“ *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, Vol. VII (1928): s. 177-183.

„Jazyk cikánů v ČSR.“ *Československá vlastivěda. Díl III. Jazyk*. SFINX: Praha 1934, s. 605-612.

„Die Zigeuner sind ursprünglich die indischen Dôms. Randglossen zu Lorimers Buch ‘The Dumāki Language’.“ *Archiv Orientální*, 12 (1941): s. 121-127.

⁴⁹ *paňalo* „starosta“

⁵⁰ *phukado* – pravděpodobně participium ke slovesu *phukavel* „žalovat“, tj. „žalující“

„Etymologisches Wörterbuch der Mundart der böhmischen, mährischen und slowakischen Zigeuner. Vorläufige Ankündigung.“ *Archiv Orientální*, 12 (1941): s. 189-191.

Vedle toho uveřejnil V. Lesný recenzi na romistické dílo:

Uhlik, Rade. *Srpskohrvatsko-ciganski Rečnik. Romane alava*. Svjetlost, Sarajevo 1947. Rec.: Lesný, V., *Listy filologické* 74, č.1 (1950): str. 60.

Bohaté informace o osobnosti Vincence Lesného včetně bibliografie obsahuje sborník:

Vincenc Lesný a česká indologie. Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 5. Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha 1991.

Michael Beníšek
III. ročník sanskrtu
II. ročník romistiky

Zusammenfassung

Michael Beníšek: Der Indologe Vincenc Lesný und seine Rolle in der Romistik

Vincenc Lesný, selbst noch stark in der philologisch begriffenen Indienforschung des 19. Jhdts. erzogen, gab dieser Forschungsrichtung einen neuen, weitergefassten Bezugsrahmen. Neben allgemeinen kulturellen, literarischen, sozialen und politischen Aspekten nahm er auch neuere, moderne Sprachschichten ernst. Auch seine Erkenntnismethoden wandten sich nunmehr auch der neuzeitlichen, lebendigen Wirklichkeit zu.

Der am 3.4.1882 in Komárovice in Südmähren geborene Vincenc Lesný studierte Sanskrit und klassische Philologie sowie altindische und altiranische Philologie in Prag, Oxford und Bonn. Er übersetzte aus dem Hindi, schrieb über das Marathi, konzentrierte sich dann aber auf das Bengalische. Er übersetzte viele Werke von Rabindranath Thakur und schloss mit diesem eine lebenslange Freundschaft. Er habilitierte 1918, 1937 übernahm er das Dekanat der Prager Karlsuniversität. Neben Forschungs- und Publikationstätigkeit verfasste er Übersichtswerke über die Kulturgeschichte und ein Buch über den Buddhismus, gern wandte er sich auch an die Öffentlichkeit. Er starb am 9.4.1953 in Prag.

Gewisse Kenntnisse im Romanes schlugen sich schon früh in seinen Arbeiten nieder, von 1916 – 1941 tauchte dieses dann regelmäßig in eigenständigen Publikationen auf. 1916 analysierte er den Zusammenhang zwischen altindischen Langvokalen und denen in neuindischen Sprachen incl. dem Romanes durch Erhalt, Ersatzdehnung oder Verlust. 1928 widmete er sich dann nicht der Vokalquantität, sondern dessen Qualität, dh. der Entwicklung des altindischen -a- in -e- im Falle von kurzem -a- vor einfachem Konsonant, während es in den anderen Fällen (kurzes -a- vor Konsonantenclustern, langes -a-) erhalten geblieben ist.

Als anerkannter Kenner des Romanes wurde er dazu berufen, im Rahmen des Sammelwerks "Grundriß der indoarischen Philologie und Altertumskunde" einen Band über das Romanes mitzuverfassen. Zustande kamen aber letztlich weder dieser noch ein geplantes umfassendes Wörterbuch des böhmischen, mährischen und slowakischen Romanes mit detaillierter Bedeutungserklärung, Ethymologie und ethnographischer Einführung.

Er war Zeit seines Lebens Vertreter der Theorie von der gemeinsamen Herkunft der Roma, der Domari des Nahen Ostens und der Lom des Kaukasus von der indischen Kaste der Dom. Seine Argumentation stützte sich dabei auf eine Domgruppe in Nordwestindien, von welcher die spätere Forschung, er selbst eingeschlossen, dann wieder abgekommen ist. Anders als manche seiner Zeitgenossen stellte er die Position der Doms in der indischen Gesellschaft nicht wertend dar und erwähnte auch Hinweise auf die einstige Macht des Dom-Volkes. Entgegen seinen deutschsprachigen Veröffentlichungen hatten die tschechischen eher populärwissenschaftlichen Charakter.

Sein "Die Zigeuner in Böhmen und Mähren" enthält statistische Angaben über die Roma, ihre Gruppenstruktur, Berufsfelder und über ihre Herkunft. Ein bedeutender Teil handelt über seine eigenen Forschungen in der Romasiedlung Vosoudov in Südmähren. Im dritten Band der Zeitschrift "Československá vlastivěda" (tschechoslowakische Heimatkunde) war er neben Experten für die anderen Minderheitensprachen dazu geladen, das Romanes der gebildeten Öffentlichkeit vorzustellen.

Vom weltfremden Wissenschaftler unterschied er sich in Absicht und Tat sowohl durch seine gemeinbildenden Veröffentlichungen, als auch durch sein wirklichkeitsnahes Erkenntnisstreben. Nicht nur hinsichtlich Indien, sondern auch bei seinen romistischen Arbeiten legte er immer Wert auf hautnahen Kontakt und persönlichen Be-

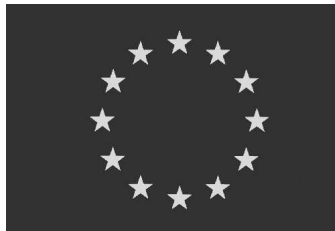
such bei Trägern der Kultur. Dieser Zugangsweise verdanken wir eine verlässliche Beschreibung der Lebensweise der Roma vor dem Krieg. Er beschrieb auch die Entstehungsgeschichte der Ansiedlung in Vosoudov seit der Zuteilung von Grundstücken an Romafamilien 1786 und die (bis hin zu seiner Zeit) saisonale Verwendungsweise der errichteten Behausungen. Die Roma ernährten sich vom Handel, von der Holzverarbeitung, junge Frauen verdingten sich als Dienstmädchen. Über das Zusammenleben mit der Mehrheitsbevölkerung äußert er sich eher positiv. Über das geistige Leben berichtet er kaum.

Das auf Romanes aufgezeichnete Märchen über den bösen Stiefvater, der sein Kind ermorden lässt, veröffentlichte er ein Jahr nach seiner Monographie über die böhmischen und mährischen Zigeuner. Gegenüber seiner Veröffentlichung wurde die Rechtschreibung, hauptsächlich im Hinblick auf die Aspiration, konsistenz gemacht und im Falle von [čh] wurde dies sinngemäß nachgetragen. Vincenc Lesný veröffentlichte auch ein aufgezeichnetes Lied.

Der veröffentlichte Dialekt ist kaum vom westslowakischen Romanes zu unterscheiden. Beide werden heute zusammen mit dem ostslowakischen Romanes als nördliches Zentralromanes klassifiziert. Innerhalb dieses Kontinuums verfügt Lesnýs Subdialekt über teilweise initiales **h-**, ein geringes Maß an Palatalisierung, einem verschiedentlich nach **-t-** verschobenen Perfektmarker und anderes. Auch Besonderheiten im Lexikon sind vermerkt. Bezgl. der Grammatik ist vor allem die Reihe der Demonstrativpronomen **odova** "dieser" auffällig.

In seiner Publikation über die böhmischen und mährischen Roma veröffentlicht Vincenc Lesný dann noch einen Zufallsfund – den teils in Romanes geschriebenen Brief einer Schülerin. Eine Aktualisierung der Schreibweise mit Interpretation des Inhalts ist beigelegt.

Peter Wagner

Romano džaniben – jevend 2004
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz (redakce, distribuce), www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Grafická úprava: Juraj Horváth
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 700 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

Tento dokument byl vytvořen za finančního přispění Evropského společenství. Názory zde prezentované vyjadřují postoje Romano džaniben, a proto nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

**Toto číslo vyšlo díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR
Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.**